

« SEGON TRACTAT SOBRE EL GOVERN CIVIL »

MATERIALS PER A UNA LECTURA [Cap. I, II, III]

CAPÍTOL I

§1.- Locke comença el llibre criticant la tesi conservadora/tradicionalista segons la qual el govern d'un Estat ha de ser com el d'una família. Ho fa a propòsit del llibre EL PATRIARCA, obra pòstuma de Sir Robert Filmer (1588-1653), contra el qual havia arguït ja al PRIMER TRACTAT. Filmer era un tradicionalista, defensor del dret diví dels reis, que identificava el l'origen del poder amb la potència paterna. L'argumentació de Filmer té una base bíblica. El poder hauria estat donat per Déu a Adam i, a partir d'aquí, hi ha un dret de progenitura que per herència s'encarna en els reis, de manera que el rei ve a ser com un pare dels seus súbdits i governa l'Estat com una gran família. La monarquia (govern hereditari) es justifica així com el model volgut per Déu –en la primogenitura d'Adam.

Actualment aquesta tesi conservadora/tradicionalista s'anomena «de l'esperma afortunat» i vindria a justificar que hi ha gent que, per naixement i herència tenen més drets que la resta dels mortals, en la mesura que hi ha un ordre natural pel qual hi ha individus 'naturalment' superiors o inferiors. El «ius sanguinis» [dret de sang] en forma d'herència dona uns drets decisius sobre altra gent.

Però no hi ha cap raó per suposar que l'herència genètica, la sang de «bona família» o la naturalesa, donin més drets a uns que a altres. Suposar que pel fet de ser primogènit (d'Adam o de qui sigui) es tenen més drets és un absurd, mantingut pels tradicionalistes que no poden demostrar, ni en broma, que ningú sigui descendent d'Adam per línia de primogenitura. «Entre les races del gènere humà i les famílies del món no n'hi ha cap en la qual pugui subsistir, per damunt de les altres, la menor pretensió de ser la casa primogènita, ni de tenir el dret d'heretatge».

L'argument tradicionalista amaga malament una tesi que té el seu origen en la bèstia negra de Locke: la filosofia política de l'agressió hobbesiana. Si un conservador/tradicionalista no vol caure en la tesi de Hobbes: «que tots els governs del món són només producte de la força i la violència i que els homes no conviuen sota altres regles que les de les bèsties segons les quals el més fort és qui venç», ha de renunciar a la teoria del patriarcat.

§2.- Locke vol «precisar tot allò que jo entenc per poder polític» i critica la tesi conservadora/tradicionalista segons la qual el govern d'un Estat ha de ser com el d'una família. Aquesta tesi, segons la qual el rei és com un pare, per a Locke és absurda: els llaços que uneixen les societats són polítics, els llaços que uneixen les famílies són de sang. Una situació no té res a veure amb l'altra. Els magistrats polítics pertanyen a l'esfera pública; en canvi la relació de poder «d'un pare sobre els seus fills, d'un amo sobre els seus criats... », pertany a l'esfera privada, que no es pot gestionar amb els mateixos criteris de l'esfera pública.

[**Posem un exemple:** en l'esfera privada les lleis de l'herència no tenen res a veure amb les de la hisenda pública, coses acceptables en l'esfera de les relacions privades no poden convertir-se en lleis públiques].

Diferenciar entre esfera privada i esfera pública «ens pot mostrar la diferència entre el governant d'un Estat, un pare de família i un capità de galera».

§3.- «Entenc, doncs, per poder polític el dret a dictar lleis, incloent-hi la pena de mort i, consegüentment, totes les penes inferiors, per la regulació i salvaguarda de la propietat, i a emprar la força de la comunitat en l'execució de tals lleis i en la defensa de l'Estat contra agressions forasteres i tot això únicament en pro del bé públic».

Locke defineix el poder polític com a «dret a dictar lleis» «únicament en pro del bé públic». En canvi, si l'Estat quan l'Estat és paternalista, les lleis es fan en pro de la defensa de les famílies governants (d'allò que en català sempre n'hem dit «l'olla») de manera exclusiva. El poder polític públic en la tradició liberal que enceta Locke no només exerceix de «salvaguarda» de la propietat, també té cura de la seva «regulació», en favor del «bé públic». El poder, per tant, no ha de defensar drets i privilegis del que ara s'anomenen en filosofia política els «grups d'interessos especials» (privats), sinó que actua, repetim-ho: «únicament en pro del bé públic».

CAPÍTOL II

De l'estat de natura

§4.- La funció de l'estat de natura (com sempre en la teoria iusnaturalista) és la de descobrir-nos en què consisteix el poder polític i quin és el seu veritable origen. Locke vol considerar: «quin és l'estat en què es troben els homes naturalment». L'estat de natura té tres característiques: (1) «perfecta llibertat», (2) «estat d'igualtat», (3) «reciprocitat», de tal manera que en la natura «ningú no té més que els altres». L'estat de natura permet que cadascú «disposi de llur propietat i de les persones que cregui convenient dins els límits de la llei natural».

§5.- Ens descriu el dret natural o «igualtat dels homes per naturalesa», a partir d'un text del teòleg anglicà Richard Hooker (1554-1600). El dret natural segons aquest text és igual per a tots els humans, neix a l'interior de cadascú i té bàsicament una formulació en negatiu: no ha de produir dany a altri (modernament es presenta com a «no-maleficència») i inclou «un deure universal de tolerància».

[**IMPORTANT:** La concepció moderna dels drets naturals es diferencia clarament de la seva formulació antiga, que es formulà en l'escolàstica tardana. En la concepció antiga, els drets naturals provenien de Déu (o de la raó humana) i estaven inscrits en la consciència; aquesta tesi fou rebatuda per Bentham al segle XIX. En canvi, per a la concepció moderna dels drets naturals, aquests drets tenen bàsicament una consideració negativa: hi ha una sèrie de drets que 'naturalment' he de tenir (val a dir) que han d'estar fora de discussió. Així, per exemple, ha de ser 'natural' que tothom tingui dret a la vida perquè no puc acceptar com a 'natural' que es vagi matant la gent, o ha de ser 'natural' que hom tingui dret a la propietat perquè no sembla gaire 'natural' que quan entri a casa meua per comptes de trobar-hi la meua família hi trobi uns okupes desconeguts. Que algú no tingui drets naturals (a la vida, a la llibertat o a la propietat), l'únic que vol dir és que viu en una societat de molt baixa qualitat de vida o de molt poca dignitat humana.]

§6.- La llei natural (que no és altra que la llei de la raó) regula l'estat de natura. Molt en resum, la llei natural es redueix a no fer mal als altres en relació a la seva vida, la seva salut, la seva llibertat i la seva propietat.

Cal diferenciar entre el que és un «dret natural» i el «dret il·limitat». Els «drets il·limitats», el que Locke anomena «Estat de llicència», simplement no existeixen en la tradició liberal [tinc dret a la propietat, però no a *tota* ni a *qualsevol* propietat, de

la mateixa manera que tinc dret a la vida però no a fer el que em doni la gana]. Tota llibertat autèntica en la tradició liberal ha de tenir límits.

[**IMPORTANT:** cal remarcar que aquesta és la diferència entre un liberal i un anarquista. Un anarquista creu que pot fer el que li vingui en gana, perquè la llibertat no té límits. Per a un liberal els drets il·limitats són absurds i portarien a una vida abocada a la violència més salvatge].

Segons Locke i la tradició liberal, els humans han de tenir «una llibertat incontrolable per a disposar de la seva persona i dels seus béns», val a dir, una llibertat que signifiqui la no-intromissió de l'Estat en la vida de la gent. Però, en canvi, no poden tenir una llibertat «per a destruir-se a si mateixos o destruir qualsevol altra criatura». Un liberal no és un llibertari: «ningú ha d'atemptar contra la vida, la salut, la llibertat ni les possessions d'un altre».

Posteriorment Mill (s. XIX) donà una versió més sofisticada d'aquest principi: ningú pot ser defensat de si mateix (per tant, si només em faig mal jo quan prenc una decisió estúpida, aquesta decisió ha de ser respectada, per estúpida que sigui), però ningú té dret a exercir la seva llibertat si amb això envaeix l'espai de la lliure decisió d'un altre.

Hi ha també un text important en el paràgraf perquè prefigura la formulació kantiana de l'imperatiu categòric: les persones no som coses, tenim valor (i no preu), de manera que ningú no pot usar o aprofitar-se d'un altre ésser humà: «ningú no pot invocar cap mena de subordinació entre nosaltres que ens autoritzi a destruir-nos mútuament, com si haguéssim estat creats per fer ús els uns dels altres, com fem amb les criatures de rang inferior». En altres paraules, podem usar un animal no-humà (una somera, per treballar al camp, una vaca per beure llet), però les persones no poden ser «usades». Per tant, un suposat Superhome nietzscheà que cregués poder aprofitar-se dels éssers inferiors (o un monarca absolut, o un partit totalitari) seria un tirà contra el qual segons la llei natural tenim dret de legítima defensa.

«La vida, la llibertat, la salut» són per a Locke drets naturals que cadascú ha de defensar tant per a ell com per a l'altre perquè fins i tot en l'estat de natura hi ha relacions socials d'interdependència.

De fet, tot el § 6.- està destinat a marcar l'oposició de Locke a la formulació que Hobbes havia donat de l'estat de naturalesa. Per a Hobbes (*Leviatan*, cap XIV): «el dret natural (...) és la llibertat que cada home té d'usar el seu propi poder com ell vulgui per a la preservació de la seva pròpia naturalesa, és a dir, de la seva pròpia vida». Per a Locke, una societat d'inseguretat perpètua i de lluita de tots contra tots seria simplement inhumana.

§7.- En l'estat de natura cadascú té dret a defensar la seva llibertat i la seva propietat: «tothom té dret a castigar els transgressors de la llei natural en grau suficient per a prevenir-ne la violació». Contra Hobbes, Locke afirma que: en l'estat de natura també hi ha lleis. La demostració és que per naturalesa es castiga els delinqüents (sense necessitat que ho faci l'Estat); per tant, si hi ha càstig vol dir que hi ha una llei natural (per ex.: està prohibit robar tant a la natura com en l'estat social). La diferència entre estat de natura i estat social és que en la natura pot castigar tothom que consideri que la llei natural ha estat transgredida, perquè en l'estat de natura es viu: «en l'estat de perfecta igualtat, on no hi ha, naturalment, cap superioritat ni jurisdicció dels uns sobre els altres», mentre en l'estat que neix del pacte, la prerrogativa del càstig pertany a l'Estat.

De fet, els paràgrafs 7-12 del text desenvolupen la tesi que la natura té per finalitat la tranquil·litat del gènere humà.

§8.- Locke continua argumentant (contra Hobbes) que en l'estat de natura: «els homes poden adquirir poder uns sobre els altres; però no pas un poder absolut o arbitrari» (en canvi per a Hobbes l'estat de natura és de violència arbitrària i esborronadora). Com que transgredir la llei natural demostra: «viure segons una norma contrària a la de la raó i la comuna equitat», tothom (no tan sols el Leviatan hobbesià) pot castigar els malfactors — tesi que justifica el dret de revolta contra el mal govern. En paraules de Locke, a efectes de dissuadir tothom que vagi contra la llei natural: «... tot home té dret a castigar el malfactor i a ésser executor de la llei natural». No és només que poguéssim castigar els altres per autodefensar-nos, sinó que podem castigar per prevenir i dissuadir algú que vulgui oprimir-nos en un futur. Les dues funcions del càstig per a Locke són la reparació i la prevenció / dissuasió.

[**IMPORTANT:** Locke fa una afirmació essencial del constitucionalisme polític: és la sobirania del poble, basada en els drets naturals i no la de cap sobirà allò que fonamenta el govern].

§9.- Locke s'adona que l'afirmació segons la qual tenim dret natural a castigar els infractors pot sorprendre («sens dubte a alguns homes aquesta doctrina els semblarà molt estranya»). Si els reis poden castigar fins i tot amb pena de la vida algú que comet un crim tot i que no sigui súbdit seu és, precisament, perquè existeix un dret natural. En aquest cas, un rei actua com actuaria qualsevol home en l'estat natural.

§10.- Hi ha dues raons que autoritzen a castigar els crims contra el dret natural: (1) qui viola la llei «es desvia dels justos principis de la raó (...) abandona els principis de la natura humana i esdevé una criatura nociva» i (2) «infringeix un greuge a alguna persona». Per tant, els càstigs s'han d'aplicar tant per una exigència de racional com per interès. En cap cas, però, (i un cop més contra Hobbes), cap càstig pot ser arbitrari.

§11.- El magistrat: «té a les mans el dret normal de castigar », però el càstig no es fa per decisió arbitrària de cap magistrat, sinó per restaurar els drets naturals dels individus, però: «... en l'estat de natural tot home té poder per matar un homicida». El dret natural, segons Locke, està inscrit en la consciència dels humans («en el cor dels homes»). Per això recorda la frase de Caïm, l'assassí del seu germà: «qualsevol que em trobi em matarà».

§12.- Les lleis positives, establertes pels humans, només són justes quan estan fonamentades en la llei natural. El càstig del delictes no pot ser executat de manera arbitrària (no estem en l'àmbit del Leviatan hobbesià), sinó: «amb mesura i amb la severitat suficient perquè resulti contraproduent a l'infractor». Explica també tres característiques de la llei natural: (1) «existeix», (2) «és intel·ligible» i (3) «és tan òbvia (...) com les lleis positives». La immediatesa de la llei natural i claredat de la llei natural la fa preferible a les lleis positives.

§13.- El govern civil no és el contrari de l'estat natural, sinó el seu perfeccionament: serveix bàsicament evitar l'enquistament de la violència. Segons Hobbes (a qui s'al·ludeix sense anomenar-lo), Déu ha posat al món els Estats «per refrenar la parcialitat i la violència dels homes». Com que els humans no poden ser imparcials en el judici de les seves pròpies causes Perquè estan lligats als seus propis interessos), necessiten un Estat. Però un monarca absolut seria jutge i part. D'aquí la superioritat del govern liberal i la deficiència intrínseca de les monarquies absolutes. En una monarquia absoluta el rei és al mateix temps, jutge i part. Fins i

tot pot succeir que l'estat de natura (igualitari) sigui millor que l'estat civil de la monarquia absoluta que és inigualitària.

§14.- Locke respon una pregunta clàssica que sovint s'ha fet als teòrics de l'estat de natura: «On hi ha, o on hi ha hagut mai, homes en aquest estat de natura?». La resposta la busca en l'antropologia (els pobles indígenes d'Amèrica), però sobretot en el fet que en la natura també els humans fan «promeses i pactes», val a dir, actuen racionalment segons la llei natural. Els Estats es troben entre ells en estat de natura.

§15.- Reprèn un argument del teòleg anglicà Hooker (a qui ja hem trobat al § 5) per reblar que les lleis naturals «obliguen totalment els homes». L'estat social, doncs, no és la negació de l'estat de naturalesa, sinó el seu perfeccionament en la mesura que continua imperant la llei natural i s'evita la injustícia, la parcialitat.

CAPÍTOL III

De l'estat de guerra

§ 16.- Locke vol replicar al llarg del cap. III de l'ASSAIG SOBRE EL GOVERN CIVIL la tesi hobbesiana que presenta l'estat de natura com una situació de «guerra de tots contra tots». Qui «declari (...) contra la vida d'un altre home es posarà en estat de guerra (...) perquè és raonable i just que jo tingui dret a destruir allò que m'amenaça amb destruir-me». En la mesura que la violència és una situació constant en la vida dels humans, l'estat hobbesià justifica la preponderància del Leviatan com l'única sortida possible a la guerra perpètua. Per a Locke, en canvi, la guerra no és la situació natural dels humans, només s'ha de fer la guerra a qui no compleix amb els preceptes de la llei natural: «homes així no són vinculats a la llei comuna de la raó i no tenen altra regla que la de la força i la violència, per la qual cosa han de ser tractats com a bèsties de rapinya». La guerra, doncs, només té un sentit defensiu.

§ 17.- Si en l'estat de natura els drets de tots són iguals i el tracte ha de ser imparcial, tinc dret a matar a qui em vulgui convertir en esclau. No seria acceptable una situació leviatanesca perquè no és compatible amb la llei natural la pèrdua del dret a la vida, a la llibertat, a la propietat i a la seguretat pròpies. Contra Hobbes escriu: «Qui, en l'estat de natura, usurpi la llibertat que pertany a cadascun dins aquest estat, és de suposar que tindrà la intenció d'usurpar la resta, ja que la llibertat és el fonament de totes les altres coses».

Locke escriu: «essent lliure és l'única manera com puc garantir la meua seguretat», perquè només un home lliure pot plantar cara a qui vulgui oprimir-lo. En definitiva, si l'Estat té tots els drets i els súbdits no es poden revelar perquè no són lliures, l'estat hobbesià seria un sistema d'usurpació generalitzada, un robatori organitzat que el Leviatan perpetraria contra individus indefensos.

La diferència bàsica entre Hobbes i Locke rau en què per a Hobbes, la justícia i la injustícia «són relatives a homes en societat, no en solitud» (*Leviatan*, cap. XIII) Només es pot parlar de justícia en la societat política perquè en la natura el que mana és la supervivència. Per a Hobbes, la llei s'origina en el mateix moment de pactar i no abans. En canvi, per a Locke la justícia i la injustícia existeixen des de sempre en l'estat natural. L'autoritat política no 'crea' la justícia sinó que tan sols la perfecciona.

§ 18.- Fins i tot en la societat política que és el remei a les imperfeccions de l'estat de naturalesa, en absència d'un tribunal disponible, tothom continua tenint sempre el dret a matar a qui el vulgui agredir. Matar un lladre és just quan és una conducta

imparcial val a dir quan el lladre: «en constituir-se en agressor, s'exposa merescudament a tal risc». Donat que el lladre ha fet ús de la força, imparcialment se'l pot respondre amb la força. Però matar no seria vàlid en altres situacions.

§ 19.- Contra Hobbes (a qui s'al·ludeix sense anomenar-lo), Locke manté que no es pot confondre «l'estat de natura» amb «l'estat de guerra». Locke fa la (possiblement) millor definició de l'estat de natura: «La convivència dels homes d'acord amb la raó, sense cap senyor comú a la Terra amb autoritat per a jutjar-los, és pròpiament l'estat de natura». En canvi, la guerra implica «la força o la intenció declarada d'exercir la força contra la persona d'un altre». Una guerra és l'exercici il·legal de la força (i en l'obra de Locke no hi ha enlloc una teoria del dret a la guerra).

En l'estat de natura, però, no hi ha forçosament guerra. Més aviat al revés en la natura hi ha assistència i conservació mútua. La llei política significa un aprofundiment, i no pas una impugnació, de la llei natural. La funció de la societat política és la protecció dels meus drets naturals amb més eficàcia, no pas la seva negació. Per això és bàsic, segons Locke entendre que: «la llei fou feta per a la meua protecció». La llei dóna més força, més legitimitat i profunditat al dret natural, creant la figura d'un «jutge comú amb autoritat»; l'estat de guerra, en canvi, és la conseqüència de «la força il·legítima damunt d'una persona». Per això en un estat civil, el dret és la manera de superar i deslegitimar la guerra.

§ 20.- «El just determini de la llei» permet, en l'estat social, evitar la guerra, però quan no hi ha llei justa (és a dir, basada en la llei natural), la guerra és inevitable. En l'estat de natura, donat que no hi ha lleis polítiques, un cop ha començat la guerra, cosa que pot succeir amb el més petit litigi, l'únic jutge que hi ha entre les dues parts és Déu mateix.

L'única forma d'evitar la guerra és apel·lar a la «*bona fide*». Quan els humans apel·len al Cel en busca d'una justícia que no existeix a la terra, per manca de respecte a la bona fe i a la llei natural, llavors la guerra és inevitable... i acaba passant el que Déu vol. Això és tant com dir que si es vol evitar la guerra el que necessitem no és un govern fort (com deia Hobbes), sinó un govern just — que respecti la llei natural, que eviti la maleficència.

§ 21.- La prevenció de la guerra: «és una raó cabdal perquè els homes s'agrupin en societat i abandonin l'estat de natura». És la consciència humana la que ha de jutjar, en cas de guerra en societat; com va argumentar Jefè, en la pugna bíblica que enfrontava israelites i ammonites (*Jutges*, X, 6-XI, 33).

Seguim la traducció de Jaume Medina i Joan Sallent, publicada a la col·lecció Textos Filosòfics, Barcelona: Laia, 1983.